

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक १२ ॥

॥ दशक बारावा : विवेकवैराग्य ॥ १२ ॥

समास पहिला : विमळ लक्षण

॥ श्रीराम ॥

आधी प्रपंच करावा नेटका । मग घ्यावें परमार्थविवेका ।
येथें आळस करूं नका । विवेकी हो ॥ १ ॥
प्रपंच सांडून परमार्थ कराल । तेणें तुम्ही कष्टी व्हाल ।
प्रपंच परमार्थ चालवाल । तरी तुम्ही विवेकी ॥ २ ॥
प्रपंच सांडून परमार्थ केला । तरी अन्न मिळेना खायाला ।
मग तया करंठ्याला । परमार्थ कैंचा ॥ ३ ॥
परमार्थ सांडून प्रपंच करिसी । तरी तूं येमयातना भोगिसी ।
अंती परम कष्टी होसी । येमयातना भोगितां ॥ ४ ॥
साहेबकामास नाही गेला । गृहीच सुरवडोन बैसला ।
तरी साहेब कुटील तयाला । पाहाती लोक ॥ ५ ॥
तेव्हां महत्त्वचि गेलें । दुर्जनाचें हासें जालें ।
दुःख उदंड भोगिलें । आपुल्या जीवें ॥ ६ ॥
तैसेचि होणार अंती । म्हणोन भजावें भगवंती ।
परमार्थाची प्रचिती । रोकडी घ्यावी ॥ ७ ॥
संसारी असतां मुक्त । तोचि जाणावा संयुक्त ।
अखंड पाहे युक्तायुक्त । विचारणा हे ॥ ८ ॥
प्रपंची तो सावधान । तो परमार्थ करील जाण ।
प्रपंची जो अप्रमाण । तो परमार्थी खोटा ॥ ९ ॥
म्हणोन सावधपणें । प्रपंच परमार्थ चालवणें ।
ऐसें न करिता भोगणें । नाना दुःखें ॥ १० ॥
पर्णाळि पाहोन उचले । जीवसृष्टि विवेकें चाले ।
आणि पुरुष होऊन भ्रमले । यासी काय म्हणावें ॥ ११ ॥
म्हणोन असावी दीर्घ सूचना । अखंड करावी चाळणा ।
पुढील होणार अनुमाना । आणून सोडावें ॥ १२ ॥
सुखी असतो खबदार । दुःखी होतो बेखबर ।
ऐसा हा लौकिक विचार । दिसतचि आहे ॥ १३ ॥
म्हणोन सर्वसावधान । धन्य तयाचें महिमान ।
जनीं राखे समाधान । तोचि येक ॥ १४ ॥
चाळणेचा आळस केला । तरी अवचिता पडेल घाला ।
ते वेळे सावरायाला । अवकाश कैंचा ॥ १५ ॥
म्हणोन दीर्घसूचनेचे लोक । त्यांचा पाहावा विवेक ।
लोकांकरिता लोक । शाहाणे होती ॥ १६ ॥
परी ते शाहाणे वोळखावे । गुणवंताचे गुण घ्यावे ।
अवगुण देखोन सांडावे । जनामधें ॥ १७ ॥

मनुष्य पारखूं राहेना । आणि कोणाचें मन तोडीना ।
मनुष्यमात्र अनुमाना । आणून पाहे ॥ १८ ॥
दिसे सकळांस सारिखा । पाहातां विवेकी नेटका ।
कामी निकामी लोकां । बरें पाहे ॥ १९ ॥
जाणोन पाहिजेत सर्व । हेंचि तयाचें अपूर्व ।
ज्याचे त्यापरी गौरव । राखों जाणे ॥ २० ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
विमळलक्षणनाम समास पहिला ॥ १ ॥ १२ ॥

समास दुसरा : प्रत्ययरूपण

॥ श्रीराम ॥

ऐका संसारासी आले हो । स्त्री पुरुष निस्पृह हो ।
सुचितपणें पाहो । अर्थांतर ॥ १ ॥
काये म्हणते वासना । काये कल्पिते कल्पना ।
अंतरीचे तरंग नाना । प्रकारें उठती ॥ २ ॥
बरें खावें बरें जेवावें । बरें ल्यावें बरें नेसावें ।
मनासारिखें असावें । सकळ कांहीं ॥ ३ ॥
ऐसें आहे मनोगत । तरी तें कांहींच न होत ।
बरें करितां अकस्मात । वाईट होतें ॥ ४ ॥
येक सुखी येक दुःखी । प्रत्यक्ष वर्ततें लोकी ।
कष्टी होऊनियां सेखीं । प्रारब्धावरी घालिती ॥ ५ ॥
अचुक येत्न करवेना । म्हणोन केलें तें सजेना ।
आपला अवगुण जाणवेना । कांहीं केल्यां ॥ ६ ॥
जो आपला आपण नेणे । तो दुसऱ्याचें काये जाणे ।
न्याये सांडितां दैन्यवाणे । होती लोक ॥ ७ ॥
लोकांचे मनोगत कळेना । लोकांसारिखें वर्तवेना ।
मूर्खपणें लोकीं नाना । कळह उठती ॥ ८ ॥
मग ते कळो वाढती । परस्परें कष्टी होती ।
प्रेतन राहातां अंती । श्रमचि होयें ॥ ९ ॥
ऐसी नव्हे वर्तणुक । परिक्षावे नाना लोक ।
समजलें पाहिजे नेमक । ज्याचें त्यापरी ॥ १० ॥
शब्द परीक्षा अंतरपरीक्षा । कांहीं येक कळे दक्षा ।
मनोगत नतद्रक्षा । काय कळे ॥ ११ ॥
दुसऱ्यास शब्द ठेवणें । आपला कैपक्ष घेणें ।
पाहां जातां लौकिक लक्षणें । बहुतेक ऐसीं ॥ १२ ॥
लोकीं बरें म्हणायाकारणें । भल्यास लागतें सोसणें ।
न सोसितां भंडवाणें । सहजचि होये ॥ १३ ॥
आपणास जें मानेना । तेथें कदापि राहावेना ।

उरी तोडून जावेना। कोणीयेकें ॥ १४ ॥
 बोलतो खरें चालतो खरें। त्यास मानिती लहानथोरें ।
 न्याये अन्याये परस्परें। सहजचि कळे ॥ १५ ॥
 लोकांस कळेना तंवरी। विवेकें क्षमा जो न करी ।
 तेणेंकरितां बराबरी। होत जाते ॥ १६ ॥
 जंवरी चंदन झिजेना। तंव तो सुगंध कळेना ।
 चंदन आणि वृक्ष नाना। सगट होती ॥ १७ ॥
 जंव उत्तम गुण न कळे। तों या जनास काये कळे ।
 उत्तम गुण देखतां निवळे। जगदांतर ॥ १८ ॥
 जगदांतर निवळत गेलें। जगदांतरी सख्य जालें ।
 मग जाणावें वोळले। विश्वजन ॥ १९ ॥
 जनींजनार्दन वोळला। तरी काये उणें तयाला ।
 राजी राखावें सकळांला। कठीण आहे ॥ २० ॥
 पेरिलें तें उगवतें। उसिणें द्यावें घ्यावें लागतें ।
 वर्म काढितां भंगतें। परांतर ॥ २१ ॥
 लोकीकी बरेपण केलें। तेणें सौख्य वाढलें ।
 उत्तरासारिखें आलें। प्रत्योत्तर ॥ २२ ॥
 हें आवघें आपणांपासीं। येथें बोल नाहीं जनासी ।
 सिकवावें आपल्या मनासी। क्षणक्षणा ॥ २३ ॥
 खळ दुर्जन भेटला। क्षमेचा धीर बुडाला ।
 तरी मोनेंचि स्थळत्याग केला। पाहिजे साधकें ॥ २४ ॥
 लोक नाना परीक्षा जाणती। अंतरपरीक्षा नेणती ।
 तेणें प्राणी करंटे होती। संदेह नाहीं ॥ २५ ॥
 आपणास आहे मरण। म्हणौन राखावें बरेपण ।
 कठीण आहे लक्षण। विवेकाचें ॥ २६ ॥
 थोर लाहान समान। आपले पारिखे सकळ जन ।
 चढतें वाढतें सनेधान। करितां बरें ॥ २७ ॥
 बरें करितां बरें होतें। हें तों प्रत्ययास येतें ।
 आतां पुढें सांगावें तें। कोणास काये ॥ २८ ॥
 हरिकथानिरूपण। बरेपणें राजकारण ।
 प्रसंग पाहिल्याविण। सकळ खोटें ॥ २९ ॥
 विद्या उदंडचि सिकला। प्रसंगमान चुकतचि गेला ।
 तरी मग तये विद्येला। कोण पुसे ॥ ३० ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 प्रत्ययनिरूपणनाम समास दुसरा ॥ २ ॥ १२.२

समास तिसरा : भक्तनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीमधें बहुत लोक। तेंहि पाहावा विवेक ।
 इहलोक आणि परलोक। बरा पाहावा ॥ १ ॥
 इहलोक साधायाकारणें। जाणत्याची संगती धरणें ।
 परलोक साधायाकारणें। सद्गुरु पाहिजे ॥ २ ॥
 सद्गुरुसी पाय पुसावें। हेंहि कळेना स्वभावं ।
 अनन्यभावं येकभावं। दोनी गोष्टी पुसाव्या ॥ ३ ॥

दोनी गोष्टी त्या कोण। देव कोण आपण कोण ।
 या गोष्टींचे विवरण। केलेंचि करावें ॥ ४ ॥
 आधीं मुख्य देव तो कोण। मग आपण भक्त तो कोण ।
 पंचीकर्ण माहावाक्यविवरण। केलेंचि करावें ॥ ५ ॥
 सकळ केलियाचें फळ। शाश्वत वोळखावें निश्चळ ।
 आपण कोण का केवळ। शोध घ्यावा ॥ ६ ॥
 सारासार विचार घेतां। पदास नाहीं शाश्वतता ।
 आधी कारण भगवंता। वोळखिलें पाहिजे ॥ ७ ॥
 निश्चळ चंचळ आणि जड। अवघा मायेचा पवाड ।
 यामधें वस्तु जाड। जाणार नाहीं ॥ ८ ॥
 तें परब्रह्म धुंडावें। विवेकें त्रैलोक्य हिंडावें ।
 माईक विचार खंडावें। परीक्षवंती ॥ ९ ॥
 खोटें सांडून खरें घ्यावें। परीक्षवंती परीक्षावें ।
 मायेचें अवघेचि जाणावें। रूप माईक ॥ १० ॥
 पंचभूतिक हे माया। माईक जाये विलया ।
 पिंडब्रह्मांड अष्टकाया। नसिवंत ॥ ११ ॥
 दिसेल तितुकें नासेल। उपजेल तितुकें मरेल ।
 रचेल तितुकें खचेल। रूप मायेचें ॥ १२ ॥
 वाढेल तितुकें मोडेल। येईल तितुलें जाईल ।
 भूतांस भूत खाईल। कल्पांतकाळीं ॥ १३ ॥
 देहधारक तितुके नासती। हे तों रोकडी प्रचिती ।
 मनुष्येविण उत्पत्ति। रेत कैचें ॥ १४ ॥
 अन्न नस्तां रेत कैचें। वोषधी नस्तां अन्न कैचें ।
 वोषधीस जिणें कैचें। पृथ्वी नस्तां ॥ १५ ॥
 आप नस्तां पृथ्वी नाहीं। तेज नस्तां आप नाहीं ।
 वायो नस्तां तेज नाहीं। ऐसें जाणावें ॥ १६ ॥
 अंतरात्मा नस्तां वायो कैचा। विकार नस्तां अंतरात्मा कैचा ।
 निर्विकारीं विकार कैचा। बरें पाहा ॥ १७ ॥
 पृथ्वी नाहीं आप नाहीं। तेज नाहीं वायो नाहीं ।
 अंतरात्मा विकार नाहीं। निर्विकारीं ॥ १८ ॥
 निर्विकार जें निर्गुण। तेचि शाश्वताची खूण ।
 अष्टधा प्रकृति संपूर्ण। नासिवंत ॥ १९ ॥
 नासिवंत समजोन पाहिलें। तों तें अस्तांचि नस्तें जालें ।
 सारासारें कळों आलें। समाधान ॥ २० ॥
 विवेकें पाहिला विचार। मनास आलें सारासार ।
 येणेंकरितां विचार। सदृढ जाला ॥ २१ ॥
 शाश्वत देव तो निर्गुण। ऐसीं अंतरीं बाणली खूण ।
 देव कळला मी कोण। कळलें पाहिजे ॥ २२ ॥
 मी कोण पाहिजे कळलें। देहतत्व तितुकें शोधिलें ।
 मनोवृत्तीचा ठाई आलें। मीतूपण ॥ २३ ॥
 सकळ देहाचा शोध घेतां। मीपण दिसेना पाहातां ।
 मीतूपण हें तत्वता। तत्वीं मावळलें ॥ २४ ॥
 दृश्य पदार्थचि वोसरे। तत्त्वं तत्व तेव्हां सरे ।

मीतूपण हें कैचें उरे । तत्वता वस्तु ॥ २५ ॥
 पंचीकर्ण तत्वविवर्ण । माहावाक्यें वस्तु आपण ।
 निसंगपणें निवेदन । केले पाहिजे ॥ २६ ॥
 देवाभक्तांचे मूळ । शोधून पाहातां सकळ ।
 उपाधिवेगला केवळ । निरोपाधी आत्मा ॥ २७ ॥
 मीपण तें बुडालें । विवेकें वेगळेपण गेलें ।
 निवृत्तिपदास प्राप्त जालें । उन्मनीपद ॥ २८ ॥
 विज्ञानी राहिलें ज्ञान । ध्येये राहिलें ध्यान ।
 सकळ कांहीं कार्याकारण । पाहोन सांडिलें ॥ २९ ॥
 जन्ममरणाचें चुकलें । पाप अवघेंचि बुडालें ।
 येमयातनेचें जालें । निसंतान ॥ ३० ॥
 निबंद अवघाचि तुटला । विचारें मोक्ष प्राप्त जाला ।
 जन्म सार्थकचि वाटला । सकळ कांहीं ॥ ३१ ॥
 नाना किंत निवारले । धोके अवघेचि तुटले ।
 ज्ञानविवेकें पावन जालें । बहुत लोक ॥ ३२ ॥
 पतितपावनाचे दास । तेहि पावन करिती जगास ।
 ऐसी हे प्रचित मनास । बहुतांच्या आली ॥ ३३ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 भक्तनिरूपणनाम समास तिसरा ॥ ३ ॥ १२.३

समास चौथा : विवेकवैराग्यनिरूपण
 ॥ श्रीराम ॥

महद्भाग्य हातासी आलें । परी भोगूं नाही जाणितलें ।
 तैसें वैराग्य उत्पन्न जालें । परी विवेक नाही ॥ १ ॥
 आदळतें आफळतें । कष्टी होतें दुःखी होतें ।
 ऐकतें देखते येतें । वैराग्य तें ॥ २ ॥
 नाना प्रपंचाच्या वोढी ॥ नाना संकटें सांकडीं ।
 संसार सांडुनी देशधडी । होये तें ॥ ३ ॥
 तो चिंतेपासून सुटला । पराधेनतेपासुनि पळाला ।
 दुःखत्यागें मोकळा जाला । रोगी जैसा ॥ ४ ॥
 परी तो होऊं नये मोकाट । नष्ट भ्रष्ट आणि चाट ।
 सीमाच नाही सैराट । गुरूं जैसें ॥ ५ ॥
 विवेकेंविण वैराग्ये केलें । तरी अविवेकें अनर्थी घातलें ।
 अवघें वेर्थचि गेलें । दोहिकडे ॥ ६ ॥
 ना प्रपंच ना परमार्थ । अवघें जिणेंचि जालें वेर्थ ।
 अविवेकें अनर्थ । ऐसा केला ॥ ७ ॥
 कां वेर्थचि ज्ञान बडबडिला । परी वैराग्ययोग नाही घडला ।
 जैसा कारागृही अडकला । पुरुषार्थ सांगे ॥ ८ ॥
 वैराग्येंविण ज्ञान । तो वेर्थचि साभिमान ।
 लोभदंभें घोळसून । कासाविस केला ॥ ९ ॥
 स्वान बांधलें तरी भुके । तैसा स्वार्थमुळें थिकें
 पराधीक देखों न सके । साभिमानें ॥ १० ॥
 हें येकेंविण येक । तें उगाच वाढे शोक ।
 आतां वैराग्य आणि विवेक । योग ऐका ॥ ११ ॥

विवेकें अंतरीं सुटला । वैराग्यें प्रपंच तुटला ।
 अंतर्बाह्य मोकळा जाला । निःसंग योगी ॥ १२ ॥
 जैसें मुखें ज्ञान बोले । तैसीच सवें क्रिया चाले ।
 दीक्षा देखोनी चक्कित जाले । सुचिस्मंत ॥ १३ ॥
 आस्था नाही त्रिलोक्याची । स्थिती बाणली वैराग्याची ।
 येत्नविवेकधारणेची । सीमा नाही ॥ १४ ॥
 संगीत रसाळ हरिकीर्तन । तालबद्ध तानमान ।
 प्रेमळ आवडीचें भजन । अंतरापासुनी ॥ १५ ॥
 तत्काळचि सन्मार्ग लागे । ऐसा अंतरीं विवेक जागे ।
 वगवृत्त्व करितां न भंगे । साहित्य प्रत्ययाचें ॥ १६ ॥
 सन्मार्गें जगास मिळाला । म्हणिजे जगदीश वोळला ।
 प्रसंग पाहिजे कळला । कोणीयेक ॥ १७ ॥
 प्रखर वैराग्य उदासीन । प्रत्ययाचें ब्रह्मज्ञान ।
 स्नानसंध्या भगवद्भजन । पुण्यमार्ग ॥ १८ ॥
 विवेकवैराग्य तें ऐसें । नुस्तें वैराग्य हेंकाडपिसें ।
 शब्दज्ञान येळिलसें । आपणचि वाटे ॥ १९ ॥
 म्हणौन विवेक आणि वैराग्य । तेंचि जाणजे महद्भाग्य ।
 रामदास म्हणे योग्य । साधु जाणती ॥ २० ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 विवेकवैराग्यनिरूपणनाम समास चौथा ॥ ४ ॥ १२.४

समास पांचवा : आत्मनिवेदन
 ॥ श्रीराम ॥

रेखेचें गुंडाळें केलें । मात्रुकाक्षरीं शब्द जाले ।
 शब्द मेळऊन चाले । श्लोक गद्य प्रबंद ॥ १ ॥
 वेदशास्त्रें पुराणें । नाना काव्यें निरूपणें ।
 ग्रंथभेद अनुवादणें । किती म्हणोनि ॥ २ ॥
 नाना ऋषी नाना मते । पाहों जातां असंख्यातें ।
 भाषा लिपी जेथ तेथें । काये उणें ॥ ३ ॥
 वर्ग ऋचा श्रुति स्मृति । अधे स्वर्ग स्तबक जाती ।
 प्रसंग मानें समास पोथी । बहुधा नामें ॥ ४ ॥
 नाना पदें नाना श्लोक । नाना बीर नाना कडक ।
 नाना साख्या दोहडे अनेक । नामाभिधानें ॥ ५ ॥
 डफगाणें माचिगाणें । दंडिगाणें कथागाणें ।
 नाना मानें नाना जसनें । नाना खेळ ॥ ६ ॥
 ध्वनि घोष नाद रेखा । चहुं वाचामध्यें देखा ।
 वाचारूपेंहि ऐका । नाना भेद ॥ ७ ॥
 उन्मेष परा ध्वनि पश्यति । नाद मध्यमा शब्द चौथी ।
 वैखरीपासून उमटती । नाना शब्दरत्नें ॥ ८ ॥
 अकार उकार मकार । अर्धमात्राचें अंतर ।
 औटमात्रा तदनंतर । बावन मात्रुका ॥ ९ ॥
 नाना भेद रागज्ञान । नृत्यभेद तानमान ।
 अर्थभेद तत्वज्ञान । विवंचना ॥ १० ॥
 तत्वांमध्ये मुख्य तत्व । तें जाणावें शुद्धसत्व ।

अर्धमात्रा महत्त्व । मूळमाया ॥ ११ ॥
 नाना तत्त्वं लाहानथोरे । मिळोन अष्टहि शरीरें ।
 अष्टधा प्रकृतीचें वारें । निघोन जातें ॥ १२ ॥
 वारें नस्तां जें गगन । तैसें परब्रह्म सघन ।
 अष्ट देहाचें निशंन । करून पाहावें ॥ १३ ॥
 ब्रह्मांडपिंडउभार । पिंडब्रह्मांडसंहार ।
 दोहिवेगळें सारासार । विमळब्रह्म ॥ १४ ॥
 पदार्थ जड आत्मा चंचळ । विमळब्रह्म तें निश्चळ ।
 विवरोन विरे तत्काळ । तद्रूप होये ॥ १५ ॥
 पदार्थ मनें काया वाचा । मी हा अवघाचि देवाचा ।
 जड आत्मनिवेदनाचा । विचार ऐसा ॥ १६ ॥
 चंचळकर्ता तो जगदीश । प्राणीमात्र तो त्याचा अंश ।
 त्याचा तोचि आपणास । ठाव नाही ॥ १७ ॥
 चंचळ आत्मनिवेदन । याचें सांगितलें लक्षण ।
 कर्ता देव तो आपण । कोठेंचि नाही ॥ १८ ॥
 चंचळ चळे स्वप्नाकार । निश्चळ देव तो निराकार ।
 आत्मनिवेदनाचा प्रकार । जाणजे ऐसा ॥ १९ ॥
 ठावचि नाई चंचळाचा । तेथें आधीं आपण कैचा ।
 निश्चळ आत्मनिवेदनाचा । विवेक ऐसा ॥ २० ॥
 तिहिं प्रकारें आपण । नाहीं नाहीं दुजेपण ।
 आपण नस्तां मीपण । नाहींच कोठें ॥ २१ ॥
 पाहातां पाहातां अनुमानलें । कळतां कळतां कळों आलें ।
 पाहातां अवघेंचि निवांत जालें । बोलणें आतां ॥ २२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 आत्मनिवेदननाम समास पांचवा ॥ ५ ॥ १२.५

समास सहावा : सूष्टिक्रमनिरूपण
 ॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म निर्मळ निश्चळ । शाश्वत सार अमळ विमळ ।
 अवकाश घन पोकळ । गगनाऐसें ॥ १ ॥
 त्यास करणें ना धरणें । त्यास जन्म ना मरणें ।
 तेथें जाणणें ना नेणणें । सुन्यातीत ॥ २ ॥
 तें रचेना ना खचेना । तें होयेना ना जायेना ।
 मायातीत निरंजना पारचि नाही ॥ ३ ॥
 पुढें संकल्प उठिला । षडगुणेश्वर बोलिजे त्याला ।
 अर्धरारीनटेश्वराला । बोलिजेतें ॥ ४ ॥
 सर्वेश्वर सर्वज्ञ । साक्षी द्रष्टा ज्ञानघन ।
 परेश परमात्मा जगजीवन । मूळपुरुष ॥ ५ ॥
 ते मूळमाया बहुगुणी । अधोमुखें गुणक्षोभिणी ।
 गुणत्रये तिजपासूनि । निर्माण जाले ॥ ६ ॥
 पुढें विष्णु जाला निर्माण । जाणतीकळा सत्वगुण ।
 जो करिताहे पाळण । त्रैलोक्याचें ॥ ७ ॥
 पुढें जाणीवनेणीवमिश्रित । ब्रह्मा जाणावा नेमस्त ।
 त्याच्या गुणें उत्पत्ति होत । भुवनत्रै ॥ ८ ॥

पुढें रुद्र तमोगुण । सकळ संहारार्थें कारण ।
 सकळ कांही कर्तेपण । तेथेंचि आलें ॥ ९ ॥
 तेथून पुढें पंचभूतें । पावलीं पष्ट दशेतें ।
 अष्टधा प्रकृतीचें स्वरूप तें । मुळींच आहे ॥ १० ॥
 निश्चळीं जालें चळण । तेंचि वायोचें लक्षण ।
 पंचभूतें आणि त्रिगुण । सूक्ष्म अष्टधा ॥ ११ ॥
 आकाश म्हणिजे अंतरात्मा । प्रत्ययें पाहवा महिमा ।
 त्या आकाशापासून जन्मा । वायो आला ॥ १२ ॥
 त्या वायोच्या दोनी झुळुका । उष्ण सीतळ ऐका ।
 सीतळापासून तारा मयंका । जन्म जाला ॥ १३ ॥
 उष्णापासून रवि वन्ही । विद्युल्यता आदिकरूनि ।
 सीतळ उष्ण मिळोनि । तेज जाणावें ॥ १४ ॥
 त्या तेजापासून जालें आप । आप आळोन पृथ्वीचें रूप ।
 पुढें औषधी अमूप । निर्माण जाल्यां ॥ १५ ॥
 औषधीपासून नाना रस । नाना बीज अन्नरस ।
 चौथ्यासि लक्ष योनीच वास । भूमंडळीं ॥ १६ ॥
 ऐसी जाली सृष्टीरचना । विचार आणिला पाहिजे मना ।
 प्रत्ययेंविण अनुमाना । पात्र होईजे ॥ १७ ॥
 ऐसा जाला आकार । येणेंचि न्यायें संहार ।
 सारासारविचार । यास बोलिजे ॥ १८ ॥
 जें जें जेथून निर्माण जालें । तें तें तेथेंचि निमालें ।
 येणेंचि न्यायें संहारलें । माहाप्रळई ॥ १९ ॥
 आद्य मध्य अवसान । जें शाश्वत निरंजन ।
 तेथें लावावें अनुसंधान । जाणते पुरुषी ॥ २० ॥
 होत जाते नाना रचना । परी ते कांहींच तगेना ।
 सारासार विचारणा । याकारणें ॥ २१ ॥
 द्रष्टा साक्षी अंतरात्मा । सर्वत्र बोलती महिमा ।
 परी हे सर्वसाक्षिणी अवस्ता मां । प्रत्ययें पाहवी ॥ २२ ॥
 मुळापासून सेवटवरी । अवधी मायेची भरोवरी ।
 नाना विद्या कळाकुंसरी । तयेमधें ॥ २३ ॥
 जो उपाधीचा सेवट पावेल । त्यास भ्रम ऐसें वाटेल ।
 जो उपाधीमध्ये आडकेल । त्यास काढिता कवण ॥ २४ ॥
 विवेक प्रत्ययाचीं कामें । कैसीं घडतील अनुमानभ्रमें ।
 सारासारविचाराचेन संभ्रमें । पाविजे ब्रह्म ॥ २५ ॥
 ब्रह्मांडींचे माहाकारण । ते मूळमाया जाण ।
 अपूर्णास म्हणती ब्रह्म पूर्ण । विवेकहीन ॥ २६ ॥
 सृष्टीमध्ये बहुजन । येक भोगिती नृपासन ।
 येक विष्टा टाकिती जाण । प्रत्येक्ष आतां ॥ २७ ॥
 ऐसे उदंड लोक असती । आपणास थोर म्हणती ।
 परी ते विवेकी जाणती । सकळ कांहीं ॥ २८ ॥
 ऐसा आहे समाचार । कारण पाहिजे विचार ।
 बहुतांच्या बोलें हा संसर । नासू नये ॥ २९ ॥
 पुस्तकज्ञानें निश्चये धरणें । तरी गुरु कासया करणें ।

याकारणें विवरणें । आपुल्या प्रत्ययें ॥ ३० ॥
जो बहुतांच्या बोलें लागला । तो नेमस्त जाणावा बुडाला ।
येक साहेब नस्तां कोणाला । मुश्यारा मगावा ॥ ३१ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
सृष्टिक्रमनिरूपणनाम समास सहावा ॥ ६ ॥ १२.६

समास सातवा : विषयत्याग
॥ श्रीराम ॥

न्यायें निष्ठुर बोलणें । बहुतांस वाटे कंटाळवाणें ।
मळमळ करितां जेवणें । विहित नव्हे ॥ १ ॥
बहुती विषय निंदिले । आणि तेचि सेवित गेले ।
विषयत्यागें देह चाले । हें तों घडेना ॥ २ ॥
बोलणें येक चालणें येक । त्याचें नांव हीन विवेक ।
येणें करितां सकळ लोक । हांसों लागती ॥ ३ ॥
विषयत्यागेंविण तों कांहीं । परलोक तो प्राप्त नाही ।
ऐसें बोलणें ठाई ठाई । बरें पाहा ॥ ४ ॥
प्रपंची खाती जेविते । परमार्थी काये उपवास करिते ।
उभयता सारिखे दिसते । विषयाविषई ॥ ५ ॥
देह चालतां विषय त्यागी । ऐसा कोण आहे जगी ।
याचा निर्वाह मजलागी । देवें निरोपावा ॥ ६ ॥
विषय अवघा त्यागावा । तरीच परमार्थ करावा ।
ऐसें पाहातां गोवा । दिसतो किं ॥ ७ ॥
ऐसा श्रोता अनुवादला । वक्ता उत्तर देता जाला ।
सावध होऊन मन घाला । येतद्विषई ॥ ८ ॥
वैराग्यें करावा त्याग । तरीच परमार्थयोग ।
प्रपंचत्यागें सर्व सांग । परमार्थ घडे ॥ ९ ॥
मागें ज्ञानी होऊन गेले । तेंहिं बहुत कष्ट केले ।
तरी मग विख्यात जाले । भूमंडळी ॥ १० ॥
येर मत्सर करितांच गेलीं । अन्न अन्न म्हणतां मेलीं ।
कित्येक भ्रष्टलीं । पोटासाठीं ॥ ११ ॥
वैराग्य मुळींहून नाही । ज्ञान प्रत्ययाचें नाही ।
सुचि आचार तोहि नाही । भजन कैचें ॥ १२ ॥
ऐसे प्रकारीचे जन । आपणास म्हणती सज्जन ।
पाहों जातां अनुमान । अवघाच दिसे ॥ १३ ॥
जयास नाही अनुताप । हेंचि येक पूर्वपाप ।
क्षणक्षणा विक्षेप । पराधीकपणें ॥ १४ ॥
मज नाही तुज साजेना । हें तों अवघें ठाउकें आहे जना ।
खात्यास नखातें देखों सकेना । ऐसें आहे ॥ १५ ॥
भाग्यपुरुष थोर थोर । त्यास निंदिते डीवाळखोर ।
सावास देखतां चोर । चर्फीडी जैसा ॥ १६ ॥
वैराग्यपरतें नाही भग्य । वैराग्य नाही तें अभाग्य ।
वैराग्य नस्तां योग्य । परमार्थ नव्हे ॥ १७ ॥
प्रत्ययेज्ञानी वीतरागी । विवेकबळें सकळ त्यागी ।
तो जाणीजे माहांयोगी । ईश्वरी पुरुष ॥ १८ ॥

अष्टमा सिद्धीची उपेक्षा । करून घेतली योगदीक्षा ।
घरोघरी मागे भिक्षा । माहादेव ॥ १९ ॥
ईश्वराची बराबरी । कैसा करील वेषधारी ।
म्हणोनियां सगट सरी । होत नाहीं ॥ २० ॥
उदास आणि विवेक । त्यास शोधिते सकळ लोक ।
जैसें लालची मूर्ख रंक । तें दैन्यवाणें ॥ २१ ॥
जे विचारापासून चेतले । जे आचारापासून भ्रष्टले ।
विवेक करूं विसरले । विषयलोभी ॥ २२ ॥
भजन तरी आवडेना । पुरश्चर्ण कदापि घडेना ।
भल्यांस त्यांस पडेना । येतन्निमित्त ॥ २३ ॥
वैराग्यें करून भ्रष्टेना । ज्ञान भजन सांडिना ।
वित्पन्न आणि वाद घेना । ऐसा थोडा ॥ २४ ॥
कष्ट करितां सेत पिके । उंच वस्त तत्काळ विके ।
जाणत्या लोकांच्या कौतुकें । उड्या पडती ॥ २५ ॥
येर ते अवघेचि मंदले । दुराशेनें खोटे जाले ।
कानकोंडें ज्ञान केलें । भ्रष्टाकारें ॥ २६ ॥
सबळ विषय त्यागणें । शुद्ध कार्याकारण घेणें ।
विषयत्यागाचीं लक्षणें । वोळखा ऐसीं ॥ २७ ॥
सकळ कांहीं कर्ता देव । नाहीं प्रकृतीचा ठाव ।
विवेकाचा अभिप्राव । विवेकी जाणती ॥ २८ ॥
शूरत्वविषई खडतर । त्यास मानिती लाहानथोर ।
कामगार आणि आंगचोर । येक कैसा ॥ २९ ॥
त्यागात्याग तार्किक जाणे । बोलाऐसें चालों जाणे ।
पिंडब्रह्मांड सकळ जाणे । येथायोग्य ॥ ३० ॥
ऐसा जो सर्वजाणता । उत्तमलक्षणी पुरुता ।
तयाचेनि सार्थकता । सहजचि होये ॥ ३१ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
विषयत्यागनिरूपणनाम समास सातवा ॥ ७ ॥ १२.७

समास आठवा : काळरूपनिरूपण
॥ श्रीराम ॥

मूळमाया जगदेश्वर । पुढें अष्टधेचा विस्तार ।
सृष्टिक्रम आकार । आकारला ॥ १ ॥
हें अवघेंच नस्तां निर्मळ । जैसें गगन अंतराळ ।
निराकारी काळवेळ । कांहींच नाहीं ॥ २ ॥
उपाधीचा विस्तार जाला । तेथें काळ दिसोन आला ।
येरवीं पाहातां काळाला । ठावचि नाही ॥ ३ ॥
येक चंचळ येक निश्चल । यावेगळा कोठें काळ ।
चंचळ आहे तावत्काळ । काळ म्हणावें ॥ ४ ॥
आकाश म्हणिजे अवकाश । अवकाश बोलिजे विलंबास ।
त्या विलंबरूप काळास । जाणोनि घ्यावें ॥ ५ ॥
सूर्याकरितां विलंब कळे । गणना सकळांची आकळे ।
पळापासून निवळे । युगपरियंत ॥ ६ ॥
पळ घटिका प्रहर दिवस । अहोरात्र पक्ष मास ।

शङ्कास वरि युगास । ठाव जाला ॥ ७ ॥
 क्रेत त्रेत द्वापार कळी । संख्या चालिली भूमंडळी ।
 देवांची आयुष्ये आगळीं । शास्त्रीं निरोपिलीं ॥ ८ ॥
 ते देवत्रयाची खटपट । सूक्ष्मरूपे विलगट ।
 दंडक सांडितां चटपट । लोकांस होते ॥ ९ ॥
 मिश्रित त्रिगुण निवडेना । तेणें आद्यंत सृष्टिरचना ।
 कोण थोर कोण साना । कैसा म्हणावा ॥ १० ॥
 असो हीं जाणत्याचीं कामें । नेणता उगाच गुंते भ्रमें ।
 प्रत्यये जाणजाणों वरें । ठाई पाडावीं ॥ ११ ॥
 उत्पन्नकाळ सृष्टिकाळ । स्थितिकाळ संहारकाळ ।
 आद्यंत अवघा काळ । विलंबरूपी ॥ १२ ॥
 जें जें जये प्रसंगीं जालें । तेथें काळाचें नांव पडिलें ।
 वरें नसेल अनुमानलें । तरी पुढें ऐका ॥ १३ ॥
 प्रजन्यकाळ शीतकाळ । उष्णकाळ संतोषकाळ ।
 सुखदुःखआनंदकाळ । प्रत्यये येतो ॥ १४ ॥
 प्रातःकाळ माध्यानकाळ । सायंकाळ वसंतकाळ ।
 पर्वकाळ कठिणकाळ । जाणिजे लोकीं ॥ १५ ॥
 जन्मकाळ बाळत्वकाळ । तारुण्यकाळ वृधाप्यकाळ ।
 अंतकाळ विषमकाळ । वेळरूपें ॥ १६ ॥
 सुकाळ आणि दुष्काळ । प्रदोषकाळ पुण्यकाळ ।
 सकळ वेळा मिळोन काळ । तयास म्हणावें ॥ १७ ॥
 असतें येक वाटतें येक । त्याचें नांव हीन विवेक ।
 नाना प्रवृत्तीचे लोक । प्रवृत्ति जाणती ॥ १८ ॥
 प्रवृत्ति चाले अधोमुखें । निवृत्ति धावे ऊर्ध्वमुखें ।
 ऊर्ध्वमुखें नाना सुखें । विवेकी जाणती ॥ १९ ॥
 ब्रह्मांडरचना जेथून जाली । तेथें विवेकी दृष्टि घाली ।
 विवरतां विवरतां लाधली । पूर्वापर स्थिति ॥ २० ॥
 प्रपंची असोन परमार्थ पाहे । तोहि ये स्थितीतें लाहे ।
 प्रारब्धयोगें करून राहे । लोकांमधें ॥ २१ ॥
 सकळांचे येकचि मूळ । येक जाणते येक बाष्कळ ।
 विवेकें करून तत्काळ । परलोक साधावा ॥ २२ ॥
 तरीच जन्माचें सार्थक । भले पाहाती उभये लोक ।
 कारण मुळींचा विवेक । पाहिला पाहिजे ॥ २३ ॥
 विवेकहीन जे जन । ते जाणावे पशुसमान ।
 त्यांचे ऐकतां भाषण । परलोक कैचा ॥ २४ ॥
 वरें आमचें काये गेलें । जें केलें तें फळास आलें ।
 पेरिलें तें उगवलें । भोगिती आतां ॥ २५ ॥
 पुढेंहि करी तो पावे । भक्तियोगें भगवंत फावे ।
 देव भक्त मिळतां दुणावें । समाधान ॥ २६ ॥
 कीर्ति करून नाहीं मेले । उगेच आले आणि गेले ।
 शाहाणे होऊन भुलले । काये सांगवें ॥ २७ ॥
 येथील येथें अवघेचि राहातें । ऐसें प्रत्ययास हेतें ।
 कोण काये घेऊन जातें । सांगाना कां ॥ २८ ॥

पदार्थी असावें उदास । विवेक पाहावा सावकास ।
 येणेंकरितां जगदीश । अलभ्य लाभे ॥ २९ ॥
 जगदीशापरता लाभ नाहीं । कार्याकारण सर्व कांहीं ।
 संसार करित असतांहि । समाधान ॥ ३० ॥
 मागां होते जनकादिक । राज्य करितांहि अनेक ।
 तैसेचि आतां पुण्यश्लोक । कित्येक असती ॥ ३१ ॥
 राजा असतां मृत्यु आला । लक्ष कोटी कबुल जाला ।
 तरि सोडिना तयाला । मृत्यु कांहीं ॥ ३२ ॥
 ऐसें हें पराधेन जिणें । यामधें दुखणें बाहाणें ।
 नाना उद्देग चिंता करणें । किती म्हणोनि ॥ ३३ ॥
 हाट भरला संसाराचा । नफा पाहावा देवाचा ।
 तरीच या कष्टाचा । परियाये होतो ॥ ३४ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 काळरूपनिरूपणनाम समास आठवा ॥ ८ ॥ १२-८

समास नववा : यत्नशिकवण

॥ श्रीराम ॥

दुर्बल नाचारी वोडगस्त । आळसी खादाड रिणगस्त ।
 मूर्खपणें अवघें वेस्त । कांहींच नाही ॥ १ ॥
 खाया नाही जेवाया नाही । लेया नाही नेसाया नाही ।
 अंधराया नाही पांघराया नाही । कोंपट नाही अभागी ॥ २ ॥
 सोएयेरे नाही धायेरे नाही । इष्ट नाही मित्र नाही ।
 पाहातां कोटें वोळखी नाही । आश्रयेंविण परदेसी ॥ ३ ॥
 तेणें कैसें करावें । काये जीवेंसी धरावें ।
 वाचावें किं मरावें । कोण्या प्रकारें ॥ ४ ॥
 ऐसें कोणीयेकें पुसिलें । कोणीयेकें उत्तर दिधलें ।
 श्रोतीं सावध ऐकिलें । पाहिजे आतां ॥ ५ ॥
 लाहान थोर काम कांहीं । केल्यावेगळें होत नाही ।
 करंव्या सावध पाही । सदेव होसी ॥ ६ ॥
 अंतरी नाही सावधानता । येत्न ठाकेना पुरता ।
 सुखसंतोषाची वार्ता । तेथें कैची ॥ ७ ॥
 म्हणोन आळस सोडावा । येत्न साक्षेपें जोडावा ।
 दुश्चितपणाचा मोडावा । धारा बळें ॥ ८ ॥
 प्रातःकाळीं उठत जावें । प्रातःस्मरामि करावें ।
 नित्य नेमें स्मरावें । पाठांतर ॥ ९ ॥
 मागील उजळणी पुढें पाठ । नेम धरावा निकट ।
 बाष्कळपणाची वटवट । करूंच नये ॥ १० ॥
 दिशेकडे दुरी जावें । सुचिस्मंत होऊन यावें ।
 येतां कांहीं तरी आणावें । रितें खोटें ॥ ११ ॥
 धूतवस्त्रें घालावीं पिळून । करावें चरणक्षाळण ।
 देवदर्शन देवार्चन । येथासांग ॥ १२ ॥
 कांहीं फळाहार घ्यावा । पुढें वेवसाये करावा ।
 लोक आपला परावा । म्हणत जावा ॥ १३ ॥
 सुंदर अक्षर ल्याहावें । पष्ट नेमस्त वाचावें ।

विवरविवरों जाणावें । अर्थांतर ॥ १४ ॥
 नेमस्त नेटके पुसावें । विशद करून सांगावें ।
 प्रत्ययेविण बोलावें । तेंचि पाप ॥ १५ ॥
 सावधानता असावी । नीतिमर्याद राखावी ।
 जनास माने ऐसी करावी । क्रियासिद्धि ॥ १६ ॥
 आलियाचें समाधान । हरिकथा निरूपण ।
 सर्वदा प्रसंग पाहोन । वर्तत जावें ॥ १७ ॥
 ताळ धाटी मुद्रा शुद्ध । अर्थ प्रमये अन्वये शुद्ध ।
 गद्यपद्ये दृष्टांत शुद्ध । अन्वयाचे ॥ १८ ॥
 गाणें वाजवणें नाचणें । हस्तन्यास दाखवणें ।
 सभारंजकें वचनें । आडकथा छंदबंद ॥ १९ ॥
 बहुतांचें समाधान राखावें । बहुतांस मानेल तें बोलावें ।
 विलग पडों नेदावें । कथेमधें ॥ २० ॥
 लोकांस उदंड वाजी आणूं नये । लोकांचे उकलावें हृदये ।
 तरी मग स्वभावे ह्ये । नामघोष ॥ २१ ॥
 भक्ति ज्ञान वैराग्य योग । नाना साधनाचे प्रयोग ।
 जेणें तुटे भवरोग । मननमात्रें ॥ २२ ॥
 जैसें बोलणें बोलावें । तैसेंचि चालणें चालावें ।
 मग महंतलीळा स्वभावे । आंगीं बाणे ॥ २३ ॥
 युक्तिवीण साजिरा योग । तो दुराशेचा रोग ।
 संगतीच्या लोकांचा भोग । उभा ठेला ॥ २४ ॥
 ऐसें न करावें सर्वथा । जनास पावळ नये वेथा ।
 हृदई चिंतावें समर्थ । रघुनाथजीसी ॥ २५ ॥
 उदासवृत्तिस मानवे जन । विशेष कथानिरूपण ।
 रामकथा ब्रह्मांड भेदून । पैलाड न्यावी ॥ २६ ॥
 सांग महंती संगीत गाणें । तेथें वैभवास काय उणें ।
 नभामाजी तारांगणें । तैसे लोक ॥ २७ ॥
 आकलंबद नाही जेथें । अवघेंचि विशकळित तेथें ।
 येकें आकलेविण तें । काये आहे ॥ २८ ॥
 घालून अकलेचा पवाड । व्हावें ब्रह्मांडाहून जाड ।
 तेथें कैचें आणिले द्वाड । करंटपण ॥ २९ ॥
 येथें आशंका फिटली । बुद्धि येत्नी प्रवेशली ।
 कांहीयेक आशा वाढली । अंतःकर्णी ॥ ३० ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 यत्नशिकवणनाम समास नववा ॥ १ ॥ १२.९

समास दहावा : उत्तमपुरुषहिरूपण

॥ श्रीराम ॥

आपण येथेष्ट जेवणें । उरलें तें अन्न वाटणें ।
 परंतु वाया दवडणें । हा धर्म नव्हे ॥ १ ॥
 तैसें ज्ञानें तृप्त व्हावें । तेंचि ज्ञान जनास सांगावें ।
 तरतेन बुडों नेदावें । बुडतयासी ॥ २ ॥
 उत्तम गुण स्वयें घ्यावे । ते बहुतांस सांगावे ।
 वर्तल्याविण बोलावे । ते शब्द मिथ्या ॥ ३ ॥

स्नान संध्या देवार्चन । येकाग्र करावें जपध्यान ।
 हरिकथा निरूपण । केले पाहिजे ॥ ४ ॥
 शरीर परोपकारी लावावें । बहुतांच्या कार्यास यावें ।
 उणें पडों नेदावें । कोणियेकाचें ॥ ५ ॥
 आडले जाकसलें जाणावें । यथानशक्ति कामास यावें ।
 मृदवचनें बोलत जावें । कोणीयेकासी ॥ ६ ॥
 दुसऱ्याच्या दुःखें दुःखवावें । परसंतोषें सुखी व्हावें ।
 प्राणीमात्रास मेळऊन घ्यावें । बऱ्या शब्दें ॥ ७ ॥
 बहुतांचे अन्याये क्षमावे । बहुतांचे कार्यभाग करावे ।
 आपल्यापरीस व्हावे । पारखे जन ॥ ८ ॥
 दुसऱ्याचें अंतरजाणावें । तदनुसारचि वर्तावें ।
 लोकांस परीक्षित जावें । नाना प्रकारें ॥ ९ ॥
 नेमकचि बोलावें । तत्काळचि प्रतिवचन द्यावें ।
 कदापी रागास न यावें । क्षमारूपें ॥ १० ॥
 आलस्य अवघाच दवडावा । येतून उदंडचि करावा ।
 शब्दमत्सर न करावा । कोणीयेकाचा ॥ ११ ॥
 उत्तम पदार्थ दुसऱ्यास द्यावा । शब्द निवडून बोलावा ।
 सावधपणें करीत जावा । संसार आपला ॥ १२ ॥
 मरणाचें स्मरण असावें । हरिभक्तीस सादर व्हावें ।
 मरोन कीर्तीस उरवावें । येणें प्रकारें ॥ १३ ॥
 नेमकपणें वर्तो लागला । तो बहुतांस कळों आला ।
 सर्व आर्जवी तयाला । काये उणें ॥ १४ ॥
 ऐसा उत्तम गुणी विशेष । तयास म्हणावें पुरुष ।
 जयाच्या भजनें जगदीश । तृप्त होये ॥ १५ ॥
 उदंड धिःकारून बोलती । तरी चळों नेदावी शांति ।
 दुर्जनास मिळोन जाती । धन्य ते साधु ॥ १६ ॥
 उत्तम गुणी श्रृंगारला । ज्ञानवैराग्यें शोभला ।
 तोची येक जाणावा भला । भूमंडळीं ॥ १७ ॥
 स्वयें आपण कष्टावें । बहुतांचें सोसित जावें ।
 झिजोन कीर्तीस उरवावें । नाना प्रकारें ॥ १८ ॥
 कीर्ती पाहों जातां सुख नाही । सुख पाहातां कीर्ती नाही ।
 विचारेविण कोठेंचि नाही । सामाधान ॥ १९ ॥
 परांतरास न लावावा ढका । कदापि पडों नेदावा चुका ।
 स्मासीळ तयाच्या तुका । हानी नाही ॥ २० ॥
 आपलें अथवा परावें । कार्य अवघेंच करावें ।
 प्रसंगी कामास चुकवावें । हें विहित नव्हे ॥ २१ ॥
 बरें बोलतां सुख वाटतें । हें तों प्रत्यक्ष कळतें ।
 आत्मवत परावें तें । मानीत जावें ॥ २२ ॥
 कठिण शब्दें वाईट वाटतें । तें तों प्रत्ययास येतें ।
 तरी मग वाईट बोलावें तें । काये निमित्त्य ॥ २३ ॥
 आपणास चिमोट घेतला । तेणें कासाविस जाला ।
 आपणावरून दुसऱ्याला । राखत जावें ॥ २४ ॥
 जे दुसऱ्यास दुःख करी । ते अपवित्र वैखरी ।

आपणास घात करी। कोणियेके प्रसंगीं ॥ २५ ॥
 पेरिलें ते उगवतें। बोलण्यासारिखें उत्तर येतें ।
 तरी मग कर्कश बोलावें तें। काये निमित्त्य ॥ २६ ॥
 आपल्या पुरुषार्थवैभवं। बहुतांस सुखी करावें ।
 परंतु कष्टी करावें। हे राक्षेसी क्रिया ॥ २७ ॥
 दंभ दर्प अभिमान। क्रोध आणी कठिण वचन ।
 हें अज्ञानाचें लक्षण। भगवद्गीतेंत बोलिलें ॥ २८ ॥
 जो उत्तम गुणें शोभला। तोचि पुरुष माहा भला ।
 कित्येक लोक तयाला। शोधीत फिरती ॥ २९ ॥
 क्रियेविण शब्दज्ञान। तेंचि स्वानाचें वमन ।
 भले तेथें अवलोकन। कदापी न करिती ॥ ३० ॥
 मनापासून भक्ति करणें। उत्तम गुण अगत्य धरणें ।
 तया माहांपुरुषाकारणें। धुंडीत येती ॥ ३१ ॥
 ऐसा जो माहानुभाव। तेंणें करावा समुदाव ।
 भक्तियोगें देवाधिदेव। आपुला करावा ॥ ३२ ॥
 आपण आवचितें मरोन जावें। मग भजन कोणें करावें ।
 याकारणें भजनास लावावे। बहुत लोक ॥ ३३ ॥
 आमची प्रतिज्ञा ऐसी। कांहीं न मागावें शिष्यासी ।
 आपणामागें जगदीशासी। भजत जावें ॥ ३४ ॥
 याकारणें समुदाव। जाला पाहिजे मोहोच्छ्राव ।
 हातोहातीं देवाधिदेव। वोळेसा करावा ॥ ३५ ॥
 आता समुदायाकारणें। पाहिजेती दोनी लक्षणें ।
 श्रोतीं येथें सावधपणें। मन घालावें ॥ ३६ ॥

जेणें बहुतांस घडे भक्ति। ते हे रोकडी प्रबोधशक्ति ।
 बहुतांचें मनोगत हातीं। घेतलें पाहिजे ॥ ३७ ॥
 मागा बोलिले उत्तम गुण। तयास मानिती प्रमाण ।
 प्रबोधशक्तीचें लक्षण। पुढें चाले ॥ ३८ ॥
 बोलण्यासारिखें चालणें। स्वयें करून बोलणें ।
 तयाचीं वचनें प्रमाणें। मानिती जनीं ॥ ३९ ॥
 जें जें जनास मानेना। तें तें जनहि मानीना ।
 आपण येकला जन नाना। सृष्टिमधें ॥ ४० ॥
 म्हणोन सांगाती असावे। मानत मानत शिकवावे ।
 हळु हळु सेवटा न्यावे। विवेकानें ॥ ४१ ॥
 परंतु हे विवेकाचीं कामें। विवेकी करील नेमें ।
 इतर ते बापुडे भ्रमें। भांडोंच लागले ॥ ४२ ॥
 बहुतांसी भांडतां येकला। शैल्यावांचून पुरवला ।
 याकारणें बहुतांला। राजी राखावें ॥ ४३ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 उत्तमपुरुषनिरूपणनाम समास दहावा ॥ १० ॥ १२.१०
 ॥ दशक बरावा समाप्त ॥

Encoded and proofread by Vishwas Bhide.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
 Last updated May 16, 2009
<http://sanskritdocuments.org>